

My, pozdní Římané

(„Fotbal je hra“ po 38 letech)

RADIM ŠÍP

Před téměř 40 lety napsal Jiří Černý útlou knihu Fotbal je hra. Jednalo se patrně o jedinou podobnou knihu vydanou do roku osmašedesát. A – nemýlímlí se – od té doby v české republice nevyšel text, který by se jí svým úhlem pohledu podobal. Nebude snad proto na škodu, když si tuto dávno zapomenutou práci připomeneme.

Jestliže bychom měli krátce charakterizovat Černého knihu, pak snad slovy: deziluze bežešvě promísená s fascinací. Ve střední pasáži (cca s. 60-95) kniha kulminuje, protože právě zde se střetávají všechny podstatné motivy a teze, které má Černý za důležité. Předně odděluje to, co do sportu vkládají lidé s vysoce vyvinutým smyslem pro morální normy. Ať již by stav sportu měl být jakýkoli, faktická podstata sportu a typu hry, která se ve sportu projevuje, je následující:

1. Účelem hry není hra sama, ale dát gól (porazit soupeře nebo své starší já, překonat se).
2. Krása hry spočívá ve svém sebeúčelu. Podstatou není člověk, který hru hraje, ale naplnění hry, jejíž je (sice důležitou, ale přece pouhou) součástí.
3. Nositelem estetické funkce je míra naplnění sebeúčelu.
4. Jestliže se předvádí (způsobem hry, kontaktem s protihráči atd.), že se jedná „pouze o hru“, pak se z hráčů stávají herci, kteří předvádějí hru, ale ve své podstatě ji nehrají, neboť se vzpěčují té z nejhlavnějších kategorií – účelu hry, a tedy hře samotné.

„Když hráči dávají hrou najevo nadřazenost nad touto hrou, když naznačují, že hrají s vědomím, že jsou jen poloviční nebo vůbec žádnou její součástí, když chtějí vytvořit zdání, že je to opravdu jen hra, nic než hra pak se hře protíví. Hra musí být hrána jako plná, naprosto hodnověrná, krutě vážná skutečnost, má-li být opravdu krásnou hrou. Její hráči ji musí nejen hrát, nejen umět, nejen *předvádět*, ale doslova *žít* jako život, musí ji brát jako něco smrtelně opravdového, jako něco, kde jde o všechno a o nic. Její hráči jí musí být podřízeni, musí stát cele, celým svým tělem, srdcem a myslí v jejích službách, musí jí dávat k dispozici sebe sama do posledního dechu, do poslední síly svého těla (musí v ní zaujímat ono ‘patické naladění’), jinak by vzbudili okamžitě zdání své nevěry ke hře, jinak by před očima těchto staniců přihlížejících proměňovali chtě nechtě z hráčů v herce. Jinak by místo hry vznikala hra na krásu. A to by byla její [hry] smrt.“

Z každého Černého slova je zřejmé, že i on stál na tribunách, i on křičel s davem a povzbuzoval to „své“ mužstvo – byl uvnitř, pohlcen oním „patickým naladěním“, vášnivostí, kterou s sebou hra přináší. Zároveň však byl teoretikem, který se pokusil najít „objektivní“ nadhled. Nadhled v něm zasel semeno deziluze a vášně hry, v něm se propadal, mu otevřela prostor dalšího teoretického promyšlení produkujícího novou dimenzi vášně. Ta mu umožnila odložit brýle morálního opovržení.

Hra je i podle Černého nutnou součástí lidského života, neboť hra přechází ve skutečnost a skutečnost ve hru. Celá kniha nás na mnoha místech upozorňuje na fakt, že hra existuje díky skutečnosti a že naopak pomocí hry je skutečnost činěna transparentní – tím umožňuje lidem lépe chápat skutečnost, a tak ji otevírá možným změnám. Hranice mezi hrou a skutečností, jak ještě uvidíme níže, je neustále vymezována a opět porušována. („Dialektika“ je jedno z nejpoužívanějších Černého slov, když se snaží definovat hru. Je to jistě projev poplatnosti době, nicméně právě pro hru je to charakteristika nejpřiléhavější.) Dialektika vymezování a porušování umožňuje trvání hry – jak její relativní pravidelnost, tak její překvapivé momenty. Přesto hned v úvodu Černý deklaruje: „Hra je hrou a život je životem, nechceme smazat hranici.“; a my níže uvidíme, jak je tato hranice důležitá.

„Hra je elementem nevážnosti“ a zároveň systém hry (nejen fotbalu) je podstatně jednodušší než vážnější systémy, v níž je nám žít své skutečné životy – např. systém práva či ekonomie. Toto zjednodušení umožňuje uchopit podstatu systémů a podívat se na ně zvenčí, a tak dává člověku možnost participovat na nich svojí znalostí. (Patrně to je jeden z důvodů, proč Wittgensteinovou nejoblíbenější metaforou jeho druhého období byla hra.) Černý – veden Finkovou filozofií hry (Spiel als Weltsymbol) – hru označuje za symbol světa a hraní za symbol života. Odtud pramení hlavní zdroj přesvědčení, že hra ve své podstatě (a paradoxně v kontrastu k některým Finkovým vyjádřením) se stává nesmírně vážnou záležitostí. Jestliže hraní je symbolem života, pak každá porážka je symbolem smrti. Smrti s odkladem. Odtud pramení vášně, jež ze sportu vzlíná.

Sestupke však z roviny filozofických idejí do nižších, empiričtějších pater. Černý jako mnozí ostatní lidé vidí podstatu každé hry v jejích pravidlech. Ta jsou smluvně dána předem. Jsou čitelná a každý, kdo se o danou hru zajímá, je dobře zná (přinejmenším na té úrovni, aby mohl pocítit diváckou vášně a uvědomit si krásu hry). Garantem těchto pravidel je sudí – podle Černého „nejméně ‘hravý’ element hry“, tragikomická postava. Ta má totiž dbát na fair play, nestranně soudit, ale vedle psaného řádu zde existuje „dynamický řád vyvíjející se hry (včetně vášnivě reagujících tribun)“, který produkuje tzv. „metasystém pravidel a faulů“. Každý, kdo sleduje fotbalová utkání ví, že penalta nařízená v prvních pěti minutách je nepoměrně menším štěstím pro jedno mužstvo a neštěstím pro druhé než penalta nařízená v pěti posledních. Sudí, který odpíská penaltu v posledních pěti minutách, si může být jist, že bude nařčen z protěžování jednoho z týmů. Druhá žlutá karta v zápase daná jednomu

z hráčů je sice také žlutá, ale znamená vyloučení onoho hráče a oslabení celého týmu do konce utkání. Sudí proto podruhé pro žlutou kartu sahá po delší rozvaze, kdy zvažuje všechna již nepsaná pro a proti dané chvíli. Ale faul byl (braný sám o sobě, bez kontextu hry) zřejmý. Odchyluje se sudí za takové situace od fair play? Řídí se nebo neřídí pravidly? Neprotivil by se své nestranosti, kdyby toto vše nezohledňoval? Kde však toto zohledňování skončí? Atd. atd. Diváci se v těchto okamžicích stávají hlavními účastníky zmíněných posunů hodnocení, protože i rozhodčí ať již vědomě či nevědomě nasává atmosféru tribun. Není proto divu, že je v průměru odpískáno mnohem více penalt v neprospěch hostujícího mužstva a neudivuje, že samotný klub organizuje zájezdy svých fandů do míst, kde jejich tým hostuje.

Zde se nám objevuje prostor, jímž realita proniká do hry a ovlivňuje ji. Diváci, kteří stojí jednou nohou vně hry, do ní vstupují jako – zdá se – ten nejpodstatnější, byť podceňovaný element. Bez diváka by se samoúčel hry zapouzdřil do sebe. Divák – ať už odborný nebo laický – je oním pohledem, který vnímá a hodnotí (a tedy utváří) krásu hry. Černý k tomu poznamenává:

„Myslíme si, že tato divácká účast jejich vlastní samoúčel – jenž ovšem může nabývat ve svém konečném efektu zároveň kompenzativního, symbolického a zástupného charakteru vůči jiným oblastem lidské existence – ještě daleko více zesiluje a intenzifikuje. Samoúčel hry je stupňován právě neustálým a pobízejícím zájmem těch, kdo tuto hru sledují; opravdovost a stále větší namáhavost fyzických výkonů, jež je nutno ve sportovní hře podávat, není rozhodně něčím pouze „předstíraným“, předstíraným *pro tento* divákův chtivý pohled, ale naopak něčím čím dál smrtelně skutečnějším.“

Tento průnik reality do skutečnosti je pro hru důležitý, nicméně ji neustále vystavuje nebezpečí, že se hranice mezi ní a skutečností zcela rozplynou a že ze hry nezůstane nic než další frustrace z reality. Diváci ovlivňují nejen sudího, aktuální výkon mužstva, ale také náladu v mužstvu, fungování celého klubu a odvolávání a přijímání hráčů, trenérů a nepřímé schvalování nejvyššího managementu. Pronikání reality do hry a hry do reality si můžeme nejlépe dokumentovat na událostech kolem Sparty Praha. Vzpomeňme jen na problémy fotbalisty Matušoviče po jeho přestupu z Baníku Ostrava do Sparty Praha, kdy jeho prohlášení, rozhovory a veřejné omluvy spartanským fanouškům připomínaly kampaň dobře placené PR agentury. Nebo si připomeňme složitou situaci trenéra Hřebíka, jehož na tribunách „jeho“ fanouškové vítali transparentem s rakví a nápisem „Další Hřebík do rakve“ a jenuž ke konci jeho působení v mužstvu dokonce vyhrožovali fyzickou likvidací. Nebo připomeňme velmi nejasnou pozici předsedy klubového představenstva Sparty Křetínského, jemuž dodnes spartanští fanoušci nemohou přijít na jméno, přestože se situace v mužstvu – zdá se – stabilizovala. Diváci navíc ovlivňují samotné vyjednávání pravidel, a to díky nátlaku mediálních partnerů a reklamních agentur. Ty totiž v zájmu větší sledovanosti nutí sportovní svazy k ústupkům, které jsou často vyjednány v neprospěch zdraví sportovců. Jako příklad si uvedme úpravy hokejových či basketbalových pravidel, které umožňují daleko větší tě-

lesný kontakt. Ale opět je nutné vše vidět v širší souvislosti. Zatímco hráči NHL jsou ochotni protestovat proti navrženým platovým stropům, nikdy se – pokud vím – nesemkli, aby protestovali proti „nelidským“ pravidlům. Sportovci samotní neprotestují a vždy se musí čekat na podobnou hraniční událost, jakou bylo naražení zlínského obránce Luďka Čajky na hrazení, jež způsobilo jeho několikaměsíční, beznadějně kóma a poté smrt, aby se udělaly korekce v příliš římských (na divácký efekt zaměřených) pravidlech.

Bez „ideálních“, předem sjednaných pravidel, jejichž má být sudí strážcem, by nebylo hry, neboť by ani nemohla vzniknout či se ustálit nebo se nějak vyvíjet, ale bez jejich porušování (často nevědomého) by se hra stala prací, nepřekvapivým, nenapínavým sériovým výrobkem s nepatrnou mírou variace. Čímisi odhadnutelným a vypočítaným. Stala by se tím, od čeho lidé utíkají, když vyrazí sportovat nebo za sportem, totiž všedností. „Každý sport by byl podle našeho názoru skomírajícím a nezuživým stvořením, kdyby měl žít jen podle toho, co mu lidé smluvili jako pravidla života při jeho vzniku.“

Eagelton ve své „Ideji kultury“ vymezuje pojem kultury pomocí dvou zdánlivě protichůdných procesů: „Kultura je také otázkou dodržování pravidel, a to v sobě zahrnuje souhru regulovaného a neregulovaného. Dodržování pravidla není totéž co podřízenost fyzikálnímu zákonu. Žádná pravidla pro dodržování pravidel nemohou existovat.“ Sport je nepochybně jedním z důležitých projevů lidské kultury. Proto zcela přirozeně také on podléhá křížení a souběhu oněch dvou procesů. Jak výstavba (dohoda, smír), tak demolice (narušování, potírání) umožňují vznik kultury stejně jako sportu a v něm projevující se „sportovní“ hry.

Přesto mnozí teoretikové kouskují sport na to, co je ještě kulturní a co již není, přičemž „kulturním“ rozumí pouze to, co je „kultivované“, opředené přesnými pravidly a těmito pravidly zpracované do pozitivní podoby. To „nekulturní“ ze sportu odstraňují. Za takové situace jim ze sportu zůstává pouze pohyb a setkávání lidí. Dokonce i hra samotná jim vypadává z jejich horizontu, protože – jak jsme viděli na demonstrativním příkladu fotbalu – její podstatou je i její vlastní nepoddajnost a vzpěčování se lidmi smluvenému řádu. Takový moralizující pohled je možný a často přináší vyjasnění nepřehledné situace. Ovšem ruku v ruce s tímto zjednodušením mizejí z teoretického obzoru i vztahy, jaké vznikají mezi „kulturním“ a „nekulturním“ (např. nutnost přítomnosti onoho „patického naladění“, které je garantem nevšednosti), a tak tyto teoretikové ztrácejí schopnost vnímat fenomén sportu v jeho širokém kontextu.

Je otázkou, zda vůbec lze (a je jedno zda snadno či složitě) odlišit v rámci sportu kulturní od nekulturního. Při zimním výstupu na Mont Blanc je sportovec podstatně více soustředěn na sebe a na vrchol než fotbalový divák na své reakce, ve vzájemné interakci mezi vrcholem a sportovcem můžeme dokonce spatřovat zenbudhistické splynutí individuálního principu s principem univerzálním, ve sportovcově soustředěné spolupráci s ostatními členy výpravy můžeme vidět příklad a zjevení opravdové lidské solidarity. Tak lze horolezectví

oddělit od špíny např. fotbalového fanatismu. Ale i výstup má svůj patos, svá nebezpečí – úskalí jednostrannosti horolezcovy přípravy a především možné deformace zdraví. Navíc čistotu sportů, jakými jsou např. horolezectví, zastihuje fakt, že tyto sporty jsou solitérní, působí daleko méně jako sociální pojiivo, jako tmel (nejen národních) společenství. Fotbal a jemu podobné masové sporty jsou bez diváků, jejich energie a jejich anonymní „špíny“ a nezodpovědnosti nemyslitelné.

Jestliže sport či hru obecně podřídíme vivisekci morálních soudů, pak mimeme to podstatné. Opomineme možnost použít hru jako symbol světa, jako explikativní princip života. Existují zde významné paralely. Je dokonce možné o světě uvažovat jako o jedné gigantické („boží“) hře. Ovšem tato hra je hrou, již člověk může uchopit pouze metaforicky, pomocí analogie s jemu dobře známou hrou menšího „ontologického“ rozsahu, např. fotbalem. Přesto stejně jako fotbal i svět má svá „ideální pravidla“, která jsou neustále vyjednávána, a každé jejich vyjednání v sobě již skrývá možnosti jejich budoucích narušení. Realita „ideálně“ vyjednaných pravidel je spíše na papíře. Vyjednávání pouze dohání tendenci získat další výhodu nad svým soupeřem. Obě – vyjednávání a boření, konstrukce a dekonstrukce – je podstatou nejen vzniku kultury či sportu, ale také podstatou lidského života vůbec. *A právě schopnost udržet oba tyto procesy v rovnováze je tím největším lidským výkonem.*

Jakmile se dotkneme tématu sport či tělo, okamžitě se nám vybaví řecká KALOKAGATHIA a s ní i řecká harmonie těla a duše, racionality a mýtu, lidského a božského. Máme před sebou etický ideál, jemuž jsme ve školách učeni, ale jakmile zavřeme dveře vzdělávacích institucí, stane se KALOKAGATHIA nejen pro žáky, ale i pro učitele jen dalším heslem Wikipedie. Proč se v dnešní společnosti tak snadno řecký ideál rozplývá? Snad je to možné vysvětlit tím, že si zmíněný etický ideál přináší z příšeří vlastní historie i svoji specifickou ontologii. Jestliže tomuto pojetí člověka a světa něco chybělo, pak to byla představa vzniku nového. Téměř celá řecká filozofie byla založena na přesvědčení o existenci věčných, neměnných, pevných forem (idejí či tvarů), kterých člověk a svět dosahují. Pokud nedosahují, pak se z nich podle tohoto pojetí stávají HYBRIS – cosi, co nemá ani řádného jména, protože postrádá ty správné meze, ty správné proporce. Je to něco mimo pevnou osnovu řádu světa – LOGOS. (Sokrates fyziognomií své tváře, Diogenes svým životem byli hybridové.) Jediný pohyb a změna, které nevedou k hybridnosti, tzn. k patologické nedokonalosti, je pohyb uskutečňování, jenž díky „finaální příčině“ dovede „to měnící se“ k jeho ideální či ideálu se blížící podobě. (Používám zde specificky aristotelské pojmové schéma, nicméně to přesně odráží směr řeckého filozofického myšlení.) Cíl je tedy dán již předem, i když ho člověk nemusí v danou chvíli znát. Celý svět je vetkán do předem dané harmonie řádu a tento řád pamatuje i na člověka. Jeho duše a tělo musí být v souladu. A tento soulad je univerzální. Jak tělo, tak duše mají jeden jediný pravý výměr, který se nemění s časovým obdobím a zkušenostmi člověka. A proto je také jed-

nodušší uvažovat o jediné podobě jejich souladu. Pro řeckého člověka (alespoň tak, jak je nám líčen optikou „dějin filozofie“, a je otázka, zda takový člověk vůbec kdy existoval) nebylo problémem uvažovat o předem daných ideálech (ideách), protože jediné ty byly skutečné. Přestože je většina lidí nebyla schopna poznat, mohla se spolehnout na nějakého filozofa, který jim řekne, co je tělo, co je duše a jak mají být tyto dvě veličiny člověka uvedeny do souladu. A filozof jim to může říci, protože za vším pohybem a proměnami zří věčný a neměnný LOGOS.

Obávám se však, že tento myšlenkový svět je dnešku naprosto nepřiměřený. Přes všechny rozdíly, které naše současné ontologie vykazují, sdílejí jednu důležitou charakteristiku – *oceňují změnu, nečekanost a improvizaci*. Pokud mohu použít příliš zjednodušeného přirovnání (které by si vyžádalo mnohá zpřesnění a výjimky), pak jsme více Římany než Řeky. Jsme bytostmi, do jejichž instinktů se vepsal neustálý ohled na politiku, na sociální střetávání, na vyjednávání a války, na vyhlazování a sjednávání příměří. Jsme Římany, kteří jsou schopni nečekané disciplíny, v níž se uplatňují úžasně složité strategie (své války či souboje nevyhráváme pouze vlastní chrabrostí, talentem či pracovitostí, ale často úskokem, lepším odhadem situace, manévrováním), ale zároveň Římany, kteří propadají rádi vášni – vašeň dokonce ke svému životu nezbytně potřebujeme. Z řeckého myšlenkového prostředí byla vašeň důsledně odstraňována, neboť vašeň vede k hybridnosti. Pro Římana je vašeň a podivná nutnou součástí jeho života. Skrze ně se přibližuje novému a nečekanému. Proto ty slzy v očích, když stojíme uprostřed davu na přeplněné tribuně a sledujeme své „gladiátory“ (Neumannovou, Bauera, Jágra), své hrdiny, kteří hře věnují celý život, soukromí i zdraví, a pokud nevěnují, pak zůstávají našimi hrdiny jenom proto, že jsme to ještě neodhalili. To oni pro nás umírají v aréně moderního sportu. Smrt byla převedena v symbol, neumírá se skutečně, ale i Jágrovi ukápla slza po prohraném čtvrtfinále na MS. A v tu chvíli mnozí z nás dávali palec dolů. Smrt, cézare! Zkrátka obzor Římanů na rozdíl od Řeků je otevřený, nikdy totiž nevíme, na jaké nové soupeře ještě narazíme a jaké nové hře, jejichž pravidla se teprve bolestně vyjednávají, budeme vystaveni.

Černý všechny tyto tendence a myšlenky oživil již před téměř 40 lety. Jeho útok proti moralizování byl však především útokem na falešnou rétoriku sportovních svazů (které se až na čestné výjimky bez skrupulí spolupodíleli na komunistické propagandě za cenu zdraví svých svěřenců). Když např. Černý píše o letních přestupech, nechce aby se o nich psalo petitem, ale touží, aby se na rovinu řeklo, proč ten a ten hráč přestupuje, za jakých podmínek a za jaké peníze. Ostatně, „na kolik bude [přestupující hráč] oceněn, na tolik bude člověkem“. (s. 56) Fair play k divákům a fandům bude podle něho ta hra, „kde se otevřeně promluví i o všem tom, co se naši petitové, tak trochu neupřímné moralce někdy jako fair play vůbec nezdá“. Patrně právě toto kritické zaměření (které mohlo být motivováno čistě politicky) však Černému znemožnilo vidět úskalí římského pojetí sportu, a tak ve svém boji proti falešné moralce Černý

mnohé zjednodušil, přehlédli, popř. nedohlédli. I údajná fair play hra s diváky je pouze hra, a tedy vykazuje vnitřní tendenci k zneužití, narušení pravidel a k získání neoprávněných výhod. A to většinou na úkor těch, pro které se sport masově „produkuje“ – na úkor diváků.

Dnes už se o přestupových částkách píše palcovými titulky, a dokonce se už ani neskrývá, že sportovci jsou zboží. „Pracovní podmínky“ výkonu jejich zaměstnání neodpovídají normám EU. Stávají se dobře placenými gladiátory, kteří mají svou cenu, dokud symbolicky nezemrou (dokud jsou schopni produkovat vítězný výkon).

Nikdo už nepopírá, že účelem hry je dát branku a porazit soupeře. Ale to také vede k podceňování takových otázek jako: Mám (a jestliže ano, pak proč) cítit obdiv k tomuto kyborgovi nadopovanému anaboliky, trávící čtvrtinu roku v kyslíkovém stanu a na operačních sálech? Co mě s ním pojí? Není to bezvýznamnost a šed' mého života a má touha být tak veliký jako on? Netouží někdo tuto moji bezvýznamnost maskovat, a tak ji udržovat?

Nikdo už nepochybuje, že vrcholový sport (ovšem dnes už i některé druhy sportu rekreačního) se škodolibou přesností destrukuje nejen těla. Můžeme potkávat minulé hvězdy našich arén, jak se s nohama do O, s vrzajícími klouby a s pocitem, že byli podvedeni, šinou k továrnám, kde pracují jako noční hlídači.

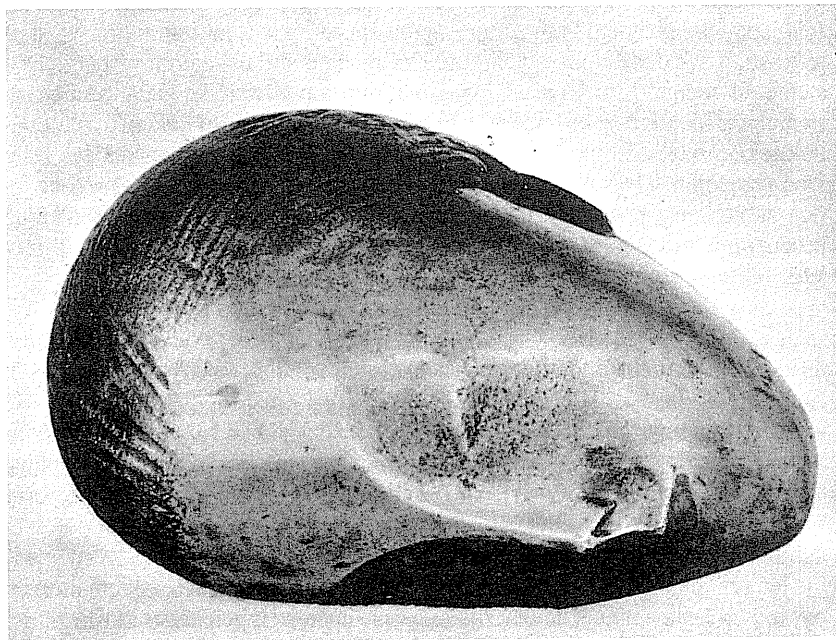
To, že divák je nepostrádatelnou hybnou silou sportu, že jej utváří a dává smysl, také nikdo nezpochybuje. Ale divák je zároveň vyvlastněn a využit. Jeho „patické naladění“ umožňuje supům sportu využít jej mimo hru, ve skutečnosti, a tak dosáhnout svých cílů. (Všimněme si další zajímavé paralely – stejně tak jednali i římscí císaři. Využívali hry a podívané ke kanalizaci negativních vášní, které se hromadily v římském plebsu.) Diváci dokonce vítají nátlak reklamních agentur a mediálních partnerů. Pro ně se podívaná stává stále více vzrušující. Tleskají a křičí na tribunách, a když je bolí klouby, protože jejich ztěžklá těla postrádají pohyb, koupí si v hospodě Gambrinus, v lékárně proenzim a budou věřit, že ČEZ vyrábí „duhovou energii“ dokonce i v Teme-líně.

Jestliže je opravdu hra symbolem světa, pak *vice versa* svět, respektive historie her v určitém období, může poskytnout mnohé vhledy do skutečných funkcí dnešního sportu. Neboť kontext těchto her – historie pozdní římské říše – může předjímat mnohé z našich osudů. Římská říše se rozpadla nikoli pouze pod nájezdy barbarů, ale především proto, že její občané ztratili schopnost vybalancovávat oba póly – vyjednávání pravidel a jejich improvizované porušování. Zatímco se bavili na nákladných hrách, na nichž se pro jejich potěšení denně obětovaly stovky jejich „hrdinů“, měnili hru ve skutečnost – vzpomeňme jen obludná „divadelní“ představení pro desetitisíce diváků, během kterých byl hlavní hrdina skutečně ukřižován, popř. upálen. Jejich vlastní hrdost a jejich vlastní připravenost osvědčit svoji sílu, statečnost a disciplínu se rozplynula ve falešném patosu ne-hry. I my násilně boříme hranici mezi hrou a sku-

tečností. Hra se pro nás stává vším. Je téměř nepodstatné, kdo a jak nám vládne, ale je důležité, že budeme mít peníze na to, abychom odjeli do Německa na mistrovství světa. Je nepodstatné, jak se Berlusconi či Abramovič dostali ke svým miliardám, je nepodstatné, kolik utrpení, křivd a podvodů je za nimi, hlavně že *jejich* hráči – *jejich* gladiátoři – jsou našimi miláčky.

Obávám se, že nám v současné situaci stavba morálních systémů a moralizování obecně tyto problémy řešit nepomůže. V našem „tekutém“ světě, světě neřeckém si nevystačíme s řeckou výbavou. Musíme stavět a bořit, vyjednávat a porušovat. *A hlavně onen „dialektický“ proces činit transparentním a pochopitelným.* To, co přineslo smrt celému římskému impériu i se všemi jeho obdivuhodnými klady a jeho občany, bylo zapomenutí na svoji situaci. Neschopnost jednotlivců dohlédnout, že hry se staly součástí skutečnosti a princip boření, úkladů a lstivosti nabral vrchu nad schopností dohodnout se, smířit se a stavět. A právě to bychom měli připomínat a objasňovat. A v rámci tohoto objasňování bychom se měli *vážně* ptát:

Kteří „barbaři“ nás smetou a které náboženství nám naše hry (i s těmi olympijskými) zakáže? A nezasloužíme si to?

K. Brancusi, *Spící múza*, 1909-1910